

ÇOCUKLARDA DİLİN DEĞERLENDİRİLMESİ: BETİMLEYİCİ YAKLAŞIM LANGUAGE ASSESSMENT IN CHILDREN: DESCRIPTIVE APPROACH

Funda ACARLAR

*Yrd. Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi,
Özel Eğitim Bölümü*

ÖZET

Dilde gecikme veya dil bozukluğu olan çocuklar için erken tanı, değerlendirme ve eğitimin önemini gösteren bir çok çalışma yapılmıştır. Dilin değerlendirilmesinde kullanılan farklı yaklaşımlar vardır. Dil değerlendirmesinin amacı sadece dil sorunu olan çocukları tanılama değil, çocuğun sorununun yapısını ve dilini tanımlamaktır. Bu yazıda, dilin değerlendirilmesinde önemli bir yaklaşım olarak betimleyici yaklaşım ve bazı ölçüt-bağımlı işlemler incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dil Değerlendirme, Betimleyici yaklaşım, Dil Gelişimi, Dil Bozuklukları

ABSTRACT

There have been a number of studies that have reported the importance of early assessment and intervention for language delayed or disordered children. There are different assessment approaches. The goals of language assessment are to identify language disordered children and describe the child's language performance. This article provides a review about the descriptive approach and criterion-referenced tasks.

Key Words : Language Assessment, Descriptive Approach, Language Development, Language Disorders

Çocuğunun dil gelişimindeki gecikmeden endişelenen her anne baba, sınıfındaki bir öğrencinin bazı ses hataları nedeniyle konuşmasının anlaşılabilir olmadığını düşünen her öğretmen ve benzer pek çok dil sorunu ile karşılaşan herkes bu sorunla başa çıkmanın yollarını araştırır. Bu tip şikayetlerle başvuruda bulunan kişiler ülkemizde genellikle “5 yaşına kadar bekleyin”, “ablası da geç konuşmuştu” şeklinde yanlış yönlendirilmektedir. Oysa dilde gecikme, potansiyel dil bozukluklarının önemli bir göstergesi olabilmektedir.

Günümüzde dil sorunları olan çocukların erken yaşlarda saptanarak eğitime alınmasının

önemi pek çok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır. Dil kazanımı ve gelişimindeki bir sorun çocuğun sadece iletişiminde değil, tüm gelişim alanlarını olumsuz etkileyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil gelişiminde sorun olan çocuklarda okuma yazma güçlüğü gibi diğer dil sorunlarının da ortaya çıkma riskinin fazla olduğu bilinmektedir (Bishop ve Adams, 1990, Catts, 1993).

İşte bu noktada, erken eğitimin kaçınılmaz önemi ortaya çıkmaktadır. Erken eğitimin ilk adımı kapsamlı bir değerlendirme çalışmasının yapılmasıdır. Ülkemizde bu alanda çalışan uzmanların sınırlı ve değerlendirme araçlarının

eksik olduğu görülmektedir. Bu yazıda dilin değerlendirilmesinde izlenen genel yollar ve özellikle araştırmacılar tarafından dilin değerlendirilmesindeki önemi kabul edilen betimleyici yaklaşım ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Bireysel farklılıklar her alanda olduğu gibi dil gelişiminde de ortaya çıkmaktadır. Doğal olarak dil bozukluğu gösteren çocuklar da dil özellikleri açısından heterojen bir grup oluşturmaktadırlar. Her çocuğun gösterdiği dil davranışları özeldir. Dil bozukluğu gösteren çocuklardaki bu heterojen yapı ve dilin kendisinin farklı alanlarla ilişkileri nedeniyle ortaya çıkan karmaşık yapısı dilin değerlendirilmesinin güç bir süreç olmasına neden olmaktadır. Dil değerlendirmesi sadece dil sorunu olan çocukları tanılama amacıyla değil, çocuğun sorununun yapısını ve performansını belirleme, dil becerilerindeki gelişmeyi ölçme amacıyla da yapılmaktadır (Owens, 1999). Lund ve Duchan'a (1988) göre dil değerlendirmesinde temel olarak aşağıdaki soruların yanıtları aranmaktadır:

- Bir dil sorunu var mıdır?
- Dil sorununun nedeni nedir?
- Dilin hangi alanlarında sorun vardır? Çocuğun dili nasıl özellikler göstermektedir?
- Bu çocuk için ne önerilebilir?

Değerlendirmede kullanılan yaklaşım, bu sorulardan hangisinin yanıtının arandığına ve değerlendirmeyi yapan kişinin dil gelişimi ve bozuklukları konusundaki bakış açısına bağlı olarak farklılaşacaktır. Değerlendirme için kullanılan iki temel yaklaşım vardır (Leonard, 1990; Owens, 1999; Paul, 1995). Biri normları veya ortalama performans düzeyini temel alan yaklaşım (norm-referenced approach), diğeri ise çocuğun kendi performansını tanımlayan ölçüt bağımlı yaklaşımdır (criterion-referenced approach).

Bu yaklaşımlar aslında değerlendirmenin iki temel sorusunu oluşturmaktadır. Norm bağımlı yaklaşım, "çocuğun performansı yaşlılarından farklı mı, yani çocukta bir dil sorunu var mı" sorusunu araştırır. Ölçüt bağımlı yaklaşım ise "çocuğun dil becerilerinin nasıl özellikler gösterdiği" sorusunu yanıtlamaya çalışır. Bu soru bağlamında, çocuğun dil becerilerini betimlemek için kullanılan tüm işlemler betimleyici yaklaşım içinde ele alınmaktadır (Johnston,1993;Owens,1999). Önce ilk yaklaşım olan norm bağımlı yaklaşımın temel

amaçları, bu yaklaşımda kullanılan değerlendirme araçları, bu yaklaşımın yararları ve sınırlılıkları kısaca tartışılacaktır.

Dilin değerlendirilmesinde testlerin yeri

Norm bağımlı yaklaşımda dilin değerlendirilmesi için testler, ölçekler gibi standardize edilmiş değerlendirme araçları kullanılmaktadır. Yurt dışında yaş gruplarına göre ve farklı dil becerilerini test etme amacıyla geliştirilmiş pek çok test vardır. Ülkemizde ise bu tip değerlendirme araçlarının eksik olduğu görülmektedir. Tarama veya tanı amacıyla geliştirilmiş bu testler genellikle ortalamanın altında performans gösteren, yani dilde sorunu olan çocukları belirleme amacı ile kullanılmaktadır (Lund ve Duchan, 1988).

Standardize edilmiş testlerin kullanımının yararlarından biri çocuğun performansını normal gelişim gösteren çocuklarla karşılaştırma ve nicel olarak değerlendirme olanağı sağlamasıdır. Bu testlerin hazır ve uygulama açısından pratik olmaları, güvenilir ve geçerliği olan ölçüm sağlamaları önemli bir değerlendirme yolu olarak görülmelerine neden olmaktadır (Duchan, 1982a; Johnston, 1993).

Test, çocuk dilini değerlendirme için kuşkusuz değerli bir ölçüm yoludur. Ancak bir test sonucunda alınan puanla bir çocuğa dil bozukluğu tanısı konmasının doğru olmadığı düşünülmektedir. Bir testten aynı puanı alan iki çocuğun dil yeterliliklerinin aynı olmaması da bunu doğrulamaktadır. Bu durumda testlerin dili değerlendirmedeki sınırlılıklarının tartışılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde dilin iletişim amaçlı kullanımını içeren edimbilim (pragmatic) bileşenin üzerinde önemle durulması, standardize testlerin güvenilirliğine ilişkin görüşlerin de değişmesine neden olmuştur. Yapılandırılmış işlemleri içeren test ortamı çocuğu sınırlandırmakta ve günlük yaşamdaki dil kullanımını yansıtmada yetersiz kalmaktadır. Oysa çocuğun doğal iletişim ortamlarında dili nasıl kullandığı, ne tip hatalar yaptığı ve dile ilişkin benzeri ayrıntılı bilgi, eğitim programı için temel olmaktadır. Test sonuçlarının eğitimsel amaçlara çevrilmesi ise oldukça güçtür. Bugün çocuğun dil özelliklerinin ayrıntılı tanımlanması ve değerlendirilmesi eğitim için anahtar olarak görülmektedir (Bloom ve Lahey,

1978; Lund ve Duchan, 1988; Owens, 1999; Paul, 1995).

Standart testlerin kullanımında bireysel, sosyal ve kültürel farklılıkların gözardı edilmesi riski de söz konusudur. Ses hataları nedeniyle değerlendirilen bir çocuğun / n / sesini test etme amacıyla gösterilen resimli kartlardan “nine” resmini isimlendirmesi istendiğinde “ebe” sözcüğünü kullanma yönündeki direnci klinik gözlemlerim arasında yer almaktadır. Bir çocuğun norm bağımlı testte kullanılan işlemlere aşına olmaması da çocuğun o işlemdeki başarısızlığının nedeni olabilmektedir.

Sıralanan tüm bu sınırlılıklar testlerin dilin değerlendirilmesindeki rolünün azımsanmasına yol açmamalıdır. Norm bağımlı testler bazı dil becerilerinin ölçümü için yararlıdır. Üstdil becerileri gibi doğrudan test yoluyla bilgi toplamının gerekli olduğu bazı dil becerileri vardır. Tek sözcüklü yanıtlar gerektiren bir artikülasyon testi de normal dağılımla karşılaştırma yaparak çocuğun ses hatalarının değerlendirilmesinde önemli bir başlangıç verisi sağlamaktadır. Özellikle küçük çocuklarda dilin daha yapılandırılmış işlemlerle değerlendirilmesi yarı yapılandırılmış ortamda dil örneği alınmasından daha az zaman almakta ve daha basit olmaktadır (Fey, Leonard ve Wilcox, 1981). Ancak daha önce de vurgulandığı gibi günümüzde çocuğun gerçek performansına ilişkin ve eğitim için gerekli bilginin alınmasında en iyi yolun çocukların dil becerilerinin ayrıntılı tanımlanması olduğu kabul edilmektedir.

Betimleyici yaklaşım

Betimleyici yaklaşım; doğal dil örneği alınmasını, gözlemi ve bazı dil becerilerini değerlendirme amacıyla düzenlenmiş ölçüt bağımlı işlemlerin kullanımını içermektedir ve çocuğun dilinin ayrıntılı tanımlanmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım çocuğun dil performansının özgün düzeylerinin ayırılabilmesi ve eğitimsel hedeflerin planlanması için en yararlı yol olarak kabul edilmektedir (Johnston, 1993; Owens, 2001). Duchan (1982a) tarafından vurgulandığı gibi tanımlayıcı bir yaklaşım değerlendirmeyi yapan kişinin değerlendirme sürecine kendi teorik bakış açısını uygulayabilmesini ve çocuk için en fazla engel oluşturduğu düşünülen alanların değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Bugün dilin değerlendirilmesinde standardize testler yerine, çocuğa özgü ölçümlerin kullanımının yaygın olarak tercih edildiği görülmektedir. En az yapılandırılmış ortam, çocuğun doğal iletişim ortamlarındakine benzer davranışlarının gözlenmesine fırsat vermektedir. Ölçüt bağımlı işlemlerin en önemli yararlarından biri çocuğun gereksinimlerine göre uyarlanabilmesi, her çocuk için özel olarak düzenlenebilmesidir. Bireyselliğin ve dilin sosyal bir iletişim aracı olarak ön planda tutulması çocuğun en iyi nasıl öğrendiğinin, yani eğitim yaklaşımlarının belirlenmesinde de yardımcı olmaktadır. Bu işlemler eğitim programının etkisini belirlemek ve yeni amaçları saptamak için de bir değerlendirme aracı olarak kullanılmaktadır (Kuder, 1997; Leonard, 1990).

Değerlendirmenin her çocuğa göre **bireyselleştirilmesi** ve çocuğun dil becerilerinin **tanımlanması** daha etkili bir eğitim programının planlanmasının yanı sıra eğitimle elde edilen gelişimin de değerlendirilmesine fırsat vermektedir. Ancak ölçüt bağımlı bir değerlendirmede çocuğun performansının diğer çocuklarla karşılaştırılması söz konusu değildir. Çocuğun incelenen dil becerisine ilişkin belirli yaşlarda nasıl performans göstermesi gerektiğine ilişkin bilgi yoktur. Ayrıca daha önce belirtildiği gibi ölçüt bağımlı değerlendirmede ne tip işlemlerin hangi materyallerle kullanılacağı kararı değerlendirmeyi yapan kişi tarafından verilmektedir. Bu da değerlendirmeyi yapan kişinin dilin bileşenleri, dil gelişimi, dilin diğer gelişim alanlarıyla ilişkileri ve dilin değerlendirilmesi konularında teorik bilgisinin yanı sıra klinik deneyiminin de yeterli olması gereğini göstermektedir.

İfade edici dilin değerlendirilmesinde değerlendirilmek istenen özelliğe göre farklı ölçüt bağımlı işlemler kullanılabilir. Yazının bundan sonraki bölümünde ölçüt bağımlı değerlendirmede kullanılan bazı temel işlemler ve bu işlemlerin sınırlılıkları tartışıldıktan sonra dil örneği alma, transkripsiyonu ve analizine ilişkin bilgi verilecektir.

Bugün artık pek çok araştırmacı dil değerlendirme sürecinde sınırlılıkları saptanmış testler yerine, ölçüt bağımlı işlemlerin kullanılması gereğine işaret etmektedir (Kuder, 1997; Owens, 1999; Paul, 1995).

İfade edici dilin ölçüt bağımlı değerlendirilmesinde kullanılan üç temel işlem vardır: taklit içeren işlemler, istenen dil yapılarının kullanımını sağlamak amacıyla düzenlenmiş işlemler ve dil örneği analizi. Çocuğun dil becerilerine ilişkin ayrıntılı bilginin alınmasında en iyi yaklaşım bu üç işlemin birleştirilmesi olmaktadır. İşlemler ayrı ayrı incelendiğinde hepsinin birbirini tamamladığı görülecektir.

Taklit içeren işlemler

Bu işlemde çocuktan söylenen ifadeyi tekrar etmesi istenir. Taklit “çocuk geldi, de” örneğinde olduğu gibi hemen istenebilir. Bunun dışında yetişkinin modeli ile çocuğun tekrarı arasında daha uzun zaman olan geciktirilmiş taklit şeklinde de kullanılabilir. Örneğin; gösterilen iki resim için yetişkinin “masada bardak var”, “masada bardaklar var” ifadelerinden sonra çocuğun ilk ifadeyi tekrarlama istenir. Bu işlemin genel varsayımı, hedef yapıyı bilmeyen çocuğun taklit de edemeyeceğidir. Yani çocuk “ kedi eve gidiyor” cümlesindeki yönelme ekini kullanamıyorsa, “kedi ev gidiyor” diyecektir. Lund ve Duchan (1988) çocuğun bir özelliği taklit edebilmesinin çocuğun bu özelliği öğrenmeye hazır olduğunu gösterebileceğini belirtmişlerdir.

Taklit içeren işlemlerin sınırlılıklarının bilinerek dikkatle kullanılması zorunludur. Bloom ve Lahey (1978) bir özelliğin aynı şekilde tekrar edilmesinin biçim-içerik etkileşimi hakkında bilgi vermediğine dikkat çekmiştir. Çocuk anlamını bilmeden sözceleri tekrar edebilir. Ayrıca işitsel belleği kuvvetli olan bir çocuk spontan olarak kullanmadığı bir özelliği taklit yoluyla kullanmada başarılı olabilir.

Gerçek karşılıklı konuşma durumunda doğal olarak söylediklerimizin karşımızdaki kişi tarafından tekrarını istemeyiz. Bu durum taklit içeren işlemlerin bir diğer sınırlılığının kanıtıdır. Lund ve Duchan (1988) bu durumun çocukların yapıyı edimsel olarak daha uygun şekilde değiştirerek kullanmalarına neden olduğuna dikkat çekmişlerdir. Çocuktan “sarı top benim” cümlesini tekrarlama istendiğinde cümleyi ”sarı top senin” şeklinde tekrarlayabilir. Bu durum, çocuğun istenen yapıyı tekrarlayamamasından değil anlama dikkat etmesinden kaynaklanabilir. Paul (1995) tüm bu nedenlerle taklidin bir değerlendirme aracı olarak belki de en son başvurulması gereken bir teknik olduğunu öne sürmüştür.

Hedef dil davranışına yönelik işlemler

Bu işlemlerde çocuktan hedef yapıyı tekrarlama yerine bu yapıyı kendiliğinden kullanmasını sağlayacak uygun bir bağlam oluşturulur. Çocuğun düzeyine uygun, hedef dil özelliklerini ortaya çıkartan ve çocuğun ilgileneceği durumların hazırlanması değerlendirmeyi yapan kişinin deneyimine ve kısmen yaratıcılığına bağlı olmaktadır. İstenen bağlamın oluşturulması için kukla, oyuncak veya çeşitli etkinlikler kullanılabilir. Aşağıda değişik araştırmacılar tarafından kullanılan bazı işlemler ele alınmıştır (Bloom ve Lahey, 1978; Leonard, 1990; Lund ve Duchan, 1988; Paul, 1995).

Hedef yapının örneğe benzer şekilde kullanımı- Farklı sözceler içinde model olunan özelliği çocuğun yeni bir sözcük içinde kullanması kullanılan işlemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimdiki zaman takısı kullanımının hedeflendiği bir işlem örnek olarak verilebilir. Bir çocuğun farklı etkinliklerini içeren üç resim gösterilir. Yetişkin ilk iki resmi “burada çocuk uyuyor”, “burada koşuyor” şeklinde tanımlar. Sonra üçüncü resmi göstererek “burada” şeklinde çocuktan tanımlaması istenir.

Bu işlem için kuklalar veya resimli kartlar da benzer şekilde kullanılabilir. Bu amaçla değerlendirmeci ve çocuk sırayla farklı resimler hakkında konuşur. Burada yetişkinin kullandığı cümle tipinin veya dil yapısının çocuğun kullanımını etkileyeceği varsayılır. Yetişkin ilk resmi göstererek “bu büyük top” der. İkinci resim için çocuğun “bu küçük top” demesi beklenir.

Rol alma -Çocuğun günlük yaşamda karşılaştığı farklı kimliklere büründüğü oyunlar oynanabilir. Örneğin; çocuktan öğretmen olması istenerek çeşitli yönergeleri kullanımı değerlendirilebilir. Çocuğun oyuncak bebeğin annesi olması durumunda ise anneye ”yemeği sevip sevmediğini sor” şeklinde yönerge verilip çocuğun farklı soru tiplerini kullanması da sağlanabilir.

Öykü anlatma veya oluşturma – Resimli öykü kitapları, çeşitli eylemleri gösteren resimli kartlar kullanılabilir. Çocuğa kitaptaki basit bir öykü anlatıldıktan sonra, bu öyküyü çocuğun tekrar anlatması istenebilir. Çocuktan resimlere bakarak bir öykü oluşturma veya “bana burada neler oluyor anlat” şeklinde resimdeki olayları anlatması istenebilir.

Oyunlar – Her çocuk oyunu değerlendirilmek istenen özelliklerin kullanımını sağlayan bir değerlendirme aracı olabilir. Saklambaç oyunu, nesnelere oda içinde farklı yerlere saklama şeklinde uyarlanarak içinde, üstünde gibi yer-yön bildiren sözcüklerin kullanılması amacıyla oynanabilir. Ayrıca domino, kart oyunları ve dağarcığımızda bulunan daha nice oyun neyin değerlendirilmek istendiğine bağlı olarak değerlendirmeci tarafından düzenlenebilir.

Tüm bunların yanı sıra, günlük etkinliklerin istenen dil özelliğini ortaya çıkarmak üzere düzenlenmesi de söz konusudur. Eğer çocuktan olumsuzluk bildiren bir yapı kullanmasını istiyorsak, etkinlik için gerekli olan bir nesnenin ortamda olmamasını sağlayarak çocuğun “kalem yok” gibi bir sözce kullanması beklenebilir. Aynı amaçla çocuğun tanımadığı bir nesne tanıdığı bir nesnenin adı ile isimlendirilebilir. Örneğin; bir bilgisayar parçası için “pasta” denir. Bu durumda da çocuğun “pasta değil” veya “hayır.....” demesi beklenir. Beklenmedik ya da sürpriz durumların hazırlanarak dilin farklı bileşenlerine ilişkin özelliklerin kullanılması da sağlanabilir. Rengi değiştirilmiş süt verme, oyuncak kutusu kapağının açılmayacak kadar sıkı kapatılmış olması yardım isteme, sorma, reddetme gibi çeşitli iletişimsel amaçların sözel olarak kullanımını sağlayabilir. Bu tip düzenlemelerde çocuk değerlendirilmek istenen biçimi, değerlendirmeyi yapan kişi istediği için değil, bir olay sonucu kullanmaktadır. Böyle bir yaklaşım hangi olay durumlarının eğitimde daha etkili olacağı konusunda da bilgi vermektedir.

Yukarıda işlemlerin örneklendirilmesi amacıyla verilmiş olan bazı etkinliklerin, değerlendirmeyi yapan kişinin deneyim ve donanımına bağlı olarak çeşitlendirilmesi olasıdır. Ayrıca ilk değerlendirmede kullanılan işlemler eğer eğitimde kullanılanlardan farklı ise eğitim sonundaki ilerlemeleri değerlendirme için de yararlı olmaktadır. Çocuğun bir dil kuralını ezberlemediğinden emin olunması için değerlendirmede eğitimde kullanılanlardan farklı konuların ve materyallerin kullanılması gerekmektedir.

Dil örneği analizi

Gerçek iletişim ortamında alınan doğal dil örneğinin analizi, değerlendirme sürecinin önemli bir parçası olarak düşünülmektedir (Dunn, Flax,

Sliwinski ve Aram, 1996; Lund ve Duchan, 1988). Dil örneği alınarak çocuğun spontan olarak kullandığı biçimler, işlevleri ve kullanımlarında bağlamın etkisi belirlenmeye çalışılır. Betimleyici bir yaklaşım içinde yer alan dil örneği analizinin çocuğun dil özelliklerini bir bütün olarak en iyi gösteren yol olduğu kabul edilmektedir.

Johnston da (1993) çocuğun gerçek dil performansına ilişkin en güvenilir bilginin doğal iletişim ortamında gözlem ve dil örneği analizi ile sağlanabileceğini ileri sürmüştür. Kemp ve Klee (1997) yaptıkları bir anket çalışmasına katılan dil-konuşma patologlarının %85’inin klinik değerlendirme için dil örneği analizini kullandıklarını bulmuştur. Dil bozukluğu tanısına ait özelliklerin belirlenebilmesi dışında dil sağaltımı programının planlanmasında da doğal dil örneği analizi önemli bir yer almaktadır. Okul öncesi ve okul çağı çocuklarında dil bozukluklarını tanılama ve dil özelliklerini tanımlamada dil örneği analizinin önemli bir araç olduğunu gösteren araştırmalar vardır (Dunn, Flax, Sliwinski ve Aram, 1996).

Dil örneği analizi, ifade edici dil performansını her düzeyde değerlendiren bir yöntemdir. Dil örneği analizinin temel aşamaları çocuktan konuşma örneği alınması, bu örneğin ortografik yazılıma çevrilmesi (transkripsiyonu), çocuğun çeşitli dil özelliklerinin analizi ve analizin yorumlanmasıdır. Değerlendirme sürecinin bu aşamaları yoluyla çocuğun dil yeterliliği yaşlılarıyla karşılaştırılmaktadır. Dil örneği analizi sözcük dağarcığı, ortalama sözce uzunluğu (Ege, Acarlar ve Gülerüz, 1998), kullanılan biçimbirimler gibi dilin farklı bileşenlerine ilişkin özellikler hakkında ayrıntılı bilgi alınmasını sağlamaktadır. İlk aşamada alınan konuşma örneği dilin bir bütün olarak iyi temsil edilmesi açısından çok önemlidir. Leadholm ve Miller’ın (1993) iyi bir konuşma örneği alınması için verdikleri öneriler şu şekilde özetlenebilir:

- Çocuğun ortama ve size alışması için zaman verin. Konuşması için acele ettirmeyin.

- Dil kullanımı gerektiren ve çocuğun ilgisini çekecek materyaller seçin.

- İyi bir dinleyici olun. Çocuğun anlattıkları ile ilgilendiğinizi ona gösterin.

- Sabırlı olun. Çocuğu sorularınız ve isteklerinizle konuşmaya zorlamayın. Konuşma sırasında ortaya çıkan duraksamalardan korkmayın.

- Çocuk merkezli olun. Çocuğun seçtiği konuda konuşmayı devam ettirin. Konu veya etkinlik değiştirmek için çocuğu acele ettirmeyin.

- Sürekli soru sormaktan kaçının. “Bu ne?” gibi çocuğun yanıtını bildiğinizi anladığı sorular sormayın. Sorularınız ve isteklerinizin “Sonra ne oldu?” , “Parkta neler yaptığını anlat” gibi açık uçlu olmasına dikkat edin.

- Çocuğun yaşamı, okulu, arkadaşları ve tatil gibi ilgileneceği konularda karşılıklı sohbet etmesi için cesaretlendirin.

- Zaman verin. Arkadaşça davranın. Çocuğun kendisini bir sınavdan geçiriliyor gibi hissetmemesini sağlayın.

Konuşma örneğinin ortografik yazılıma çevrilmesi (transkripsiyonu) için teybe kayıt alınır. Sözel olmayan iletişim davranışları için video kullanımı da yararlı olmaktadır. Dil örneği analizi sonucunda çocuğun iletişim amaçlı dil kullanma becerisi hakkında ayrıntılı bilgi alınmaktadır. Şüphesiz dil örneğinin analizi ve yorumlanması kişinin bu konuda donanımlı olmasını gerektirmektedir. Genelde dil örneğinden alınan verinin taklit ve cümle tamamlama işlemlerinin sonuçları ile güçlü bir korelasyonu olduğunu gösteren bazı araştırmalar vardır (Fujiki ve Willbrand, 1982).

Dil örneği analizi, değerlendirme sürecinin vazgeçilmez bir parçası olmakla beraber bazı sorunlara da yol açabilmektedir. Dil örneği alma ve dil analizinin çok fazla zaman alması uygulamada bu yaklaşımın kullanımında önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil örneğinin bu sınırlılığı ve dil bozukluklarının nicel olabileceği varsayımı dil örneği analizi yapan bazı bilgisayar programlarının geliştirilmesine neden olmuştur. Bilgisayar destekli dil analizi, bir dil örneğinin tüm düzeylerde farklı değişkenler için analiz edilmesine, bir çocuğun farklı dil birimleri arasındaki bireysel performansının ve bu performansın diğer çocuklarla karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır (Klee, 1992; Miller, Freiberg, Rolland ve Reeves, 1992; Miller ve Klee, 1995). Ülkemizde bazı ön çalışmalar olmakla beraber henüz dil gelişimini değerlendirme amacıyla dil örneği analizi yapan bir bilgisayar programı bulunmamaktadır.

Dil örneği analizinin diğer sınırlılıkları farklı araştırmacılar tarafından belirtilmiştir (Leonard, 1990; Owens, 1999, 2001; Paul, 1995). Dil örneği analizinin bir sınırlılığı değerlendirmeye alınan çocuğun sözel repertuarı ile ilgilidir. İletişimsel olmayan veya çok az ifadesi olan bir çocuktan yeterli bir dil örneği alınmaz. Aynı şekilde konuşması anlaşılmayan veya örnekte anlaşılabilir ifadeleri sınırlı olan çocuklar için de dil örneği analizi yapılamamaktadır. Dil örneğinin bir başka sınırlılığı ise, dile ilişkin her özelliğin örnekte ortaya çıkmaması olasılığıdır. Dil örneğinde rastlanmayan bir yapı için diğer teknikler kullanılabilir. Betimleyici yaklaşımın farklı değerlendirme işlemlerinin birleştirilerek kullanılması olanağını sağlaması önemli bir yararlıdır. Bu durumda bir çocuğun dilinin değerlendirilmesinde şöyle bir strateji izlenebileceği ortaya çıkmaktadır: Önce dil örneği alınması, transkripsiyonu, analizi ve örnekte olmayan yapıların belirlenmesi, eksik olan yapılar için diğer ölçüt bağımlı işlemlerin kullanımı ve yine başarısız olunması durumunda eksik yapının doğrudan taklitle alınması.

Sonuç olarak; çocuklarda dilin değerlendirilmesi güç ve zaman alan bir işittir. Tanılama ve değerlendirme süreci bu yazı içeriğinde yer almayan değişik aşamaları içermektedir. Bu yazıda dilin değerlendirmesinde özellikle betimleyici yaklaşımın ve bu yaklaşım içinde kullanılacak bazı işlemlerin tanıtılması amaçlanmıştır. Yazının başında dil değerlendirmesinde yanıtları aranan soruların neler olduğundan söz edilmiştir. Bu soruların yanıtlarının öğrenilmesinin dil sorunu olan çocukların dili daha etkili kullanmalarına yardım etme becerilerimizi de geliştireceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Bishop, D.V.M. ve Adams, C. (1990). A prospective study of the relationship between specific language impairment, phonological disorders and reading retardation. **Journal of Child Psychology and Psychiatry**, 31(7), 1027-1050.
- Bloom, L. Ve Lahey, M. (1978). **Language development and language disorders**. NY: John Wiley and Sons.

- Catts, H. (1993). The relationship between speech-language impairments and reading disabilities. **Journal of Speech and Hearing Research**, 36(5), 948-958.
- Duchan, F.J. (1982a). The elephant is soft and mushy: Problems in assessing children's language, in Lass, M., McReynolds, L., Northern, J. ve Yoder, D. (Eds.) **Speech, Language and Hearing**, 741-760, Philadelphia: W.B. Saunders,.
- Dunn, M., Flax, J., Sliwinski, M. ve Aram, D. (1996). The use of spontaneous language measures as criteria for identifying children with specific language impairment: An attempt to reconcile clinical and research incongruence. **Journal of Speech and Hearing Research**, 39, 643-654.
- Ege, P., Acarlar, F. Ve Güleriyüz, F. (1998). Türkçe kazanımında yaş ve ortalama sözce uzunluğunun etkisi. **Türk Psikoloji Dergisi**, 13(41), 19-31.
- Fey, M.E., Leonard, L. ve Wilcox, K. (1981). Speech-style modifications of language-impaired children. **Journal of Speech and Hearing Disorders**, 46, 91-97.
- Fujiki, M. Ve Willbrand, M. (1982). A comparison of four informal methods of language evaluation. **Language, Speech, and Hearing Services in Schools**, 13, 42-52.
- Johnston, J.R. (1993). Definition and diagnosis of language development disorders, in Blanken, G.; Dittmann, J.; Grimm, H.; Marshall, J. Ve Wallesch, C. (Eds.) **Linguistic disorders and pathologies: An international handbook**, 574-585, Berlin: De Gruyter.
- Kamhi, A.G. (1989). Language disorders in children, in Leahy, M. (Ed.) **Disorders of communication: the science of intervention**. Taylor & Francis.
- Kemp, K., Klee, T. (1997). Clinical language sampling practices: Results of a survey of speech-language pathologists in the United States. **Child Language Teaching and Therapy**, 13(2), 161-172.
- Klee, T. (1992). Developmental and diagnostic characteristics of quantitative measures of children's language production. **Topics in Language Disorders**, 12(2), 28-41.
- Kuder, S.J. (1997). **Teaching students with language and communication disabilities**. MA: Allyn & Bacon.
- Leadholm, B.J., Miller, J.F. (1993). **Language sample analysis: the Wisconsin guide**. Milwaukee: Wisconsin Department of Public Instruction.
- Leonard, L. (1990). Language disorders in preschool children, in Shames, G.H. ve Wiig, E.H. (Eds.) **Human communication disorders-An introduction**. Columbus: Merrill Publishing Company, 159-192.
- Lund, N.J. ve Duchan, F.J. (1988). **Assessing children's language in naturalistic contexts**. NJ: Prentice Hall.
- Miller, J., Freiberg, C., Rolland, M. & Reeves, M.A. (1992). Implementing computerized language sample analysis in the public school. **Topics in Language Disorders**, 12(2), 69-82.
- Miller, J.F., Klee, T. (1995). Computational approaches to the analysis of language impairment, in Fletcher, P. and MacWhinney, B., (Eds.), **The handbook of child language**, 545-572, Oxford: Blackwell.
- Owens, R. (1999). **Language disorders- A functional approach to assessment and intervention**. Boston: Allyn & Bacon.
- Owens, R. (2001). **Language development- An introduction**. Boston: Allyn & Bacon.
- Paul, R. (1995). **Language disorders from infancy through adolescence- Assessment and intervention**. Missouri: Mosby-Year Book.